ADAM MICHNIK

AMIT AKARUNK, ÉS AMIT LEHET

Előadások és cikkek a lengyel ellenzék programjáról

1976 - 1981



FÜGGETLEN KIADÓ
Budapest
1982

Ádám Michnik -
történész, a KOR /Társadalmi Önvédelmi Bizottság/ egyik alapitó tagja.
A varsói egyetemről 1968-ban kizárták, mert a Dziady c. szinházi előadás betiltása ellen tiltakozva aláirásokat gyüjtött. A következő év tavaszán háromévi börtönbüntetésre itélik a márciusi diákmegmozdulások szervezéséért.
Rendszeresen ad elő a lengyelországi repülő egyetem keretei között, 198o őszétől pedig szakértőként müködik a Szolidaritás mazowszei régiója mellett.
Neve a radikális reformizmus, valamint a független társadalmi szerveződés koncepciójának kidolgozásával vált ismertté.
1981. december 13-án internálták.
Válogatásunk az:

Uj evolucionizmus /1-9.o./
Vive la Pologne /1o-12.o./
Amit akarunk, és amit lehet /12-21.o./
A szövetségesek előkelőségei is halandóak /22-23.o./

c. irásait tartalmazza.
Az Üzenet a börtönből c. börtönjegyzete az Elnyomás és ellenállás dokumentumai II c. kiadványban olvasható.

Új evolucionizmus

A kommunista rendszer fejlődésébe vetett remény fő forrása az 1956-os lengyel október volt. Ez a remény két evoluciós felfogásban öltött testet. Az alábbiakban az egyik felfogást "revizionistának", a másikat "neopozitivistának" nevezzük. A revizionista felfogás lehetségesnek tartott egy bizonyos evoluciót a párton belül. Noha politikai programként sohasem fogalmazta meg, lehetségesnek tartotta, hogy a hatalom gyakorlásának rendszere humanizálódjon és demokratizálódjon, és képesnek tartotta a hivatalos marxista elméletet arra, hogy asszimilálja a mai társadalomtudományok bizonyos fogalmait. A revizionisták a kommunista párt és a marxista elmélet keretein belül kívántak működni. Az volt a szándékuk, hogy az elmélet és a párt demokratizálódásában és a józan ész érvényre juttatásában "belülről" vegyenek részt. Hosszabb távon ennek a tevékenységnek az volt a rendeltetése, hogy a pártban a felvilágosult emberek és a haladó eszmék kerekedjenek felül. Wladyslaw Bienkowski, az irányzat egyik legjelesebb képviselője, "szocialista felvilágosult abszolutizmusnak" nevezte ezt a vonalat.

A másik evoluciós felfogásnak egyik legjobb képviselője, Stanislaw Stomma, a "neopozitivista" nevet adta. Olyan kisérletről volt szó, amely Roman Dmowski századeleji stratégiáját kivánta az uj politikai helyzetben alkalmazni. Stanislaw Stomma, a Znak cimü katolikus folyóirat körül tömörülő csoport vezetője, az ország geopolitikai helyzetéből és a lengyel közélet szerves részét alkotó katolicizmusból indult ki. Meg akarta ismételni a nemzeti demokrácia egykori vezetőjének és ideológusának manőverét, akárcsak Dmowski 1906-ban a cári Dumában, 1957 januárjában Stomma néhány munkatársával belépett a Szejmbe. E csoport fő célja az volt, hogy olyan politikai mozgalom magvát hozza létre, amely adandó alkalommal a lengyel nemzet élére állhat. Roman Dmowski előtt az első világháboru kirobbanásakor nyilt meg ez a lehetőség, Stanislaw Stomma esetében például a keleti tömb szétesése nyujthatna erre alkalmat. 1956 és 1959 között Stomma felfogását mérsékelt támogatásban részesitette a püspöki kar, részben azoknak a nem elhanyagolható engedményeknek a hatása alatt, amelyeket a Gomulka-csoport tett az egyháznak.

Stomma evolucionista felfogása lényegesen különbözött a revizionizmustól. Neopozitivizmusa mindenek fölött azt jelentette, hogy lojális volt a Szovjetunióval szemben /a szomszéd nagyhatalmat lényegében az egykori Oroszországgal azonositotta/, miközben elvetette a marxista elméletet és a szocialista ideológiát. A revizionisták viszont inkább szovjetellenesek voltak, /pl. a magyar kérdésben/ mintsem antimarxisták. Ha a Szovjetunió államszervezetét képletesen egyháznak nevezzük, ideológiai doktrináját, a marxizmust pedig szentirásnak, akkor ugy fogalmazhatunk, hogy a revizionizmus hü maradt a szentiráshoz, bár a maga módján értelmezte, mig a neopozitivizmus az egyházhoz maradt hü, noha abban a reményben, hogy az egyház előbb-utóbb eltünik a föld szinéről.

A revizionisták és a neopozitivisták közös vonása volt, hogy mindkét irányzat felülről jövő változásoktól várta terveinek beteljesülését. Mindkettő arra számitott, hogy az okos vezetők realita politikája a párt kedvező fejlődését fogja eredményezni. Egyik sem gondolt arra, hogy ezt a fejlődést állandó és szervezett társadalmi nyomással kényszeritse ki. Mindkét irányzat a kommunista [illegible]

bizott,nem pedig olyan harcban,amely a hatalom ellenőrzésére képes szuverén intézmények létrehozására irányul.

Ha nem igy lett volna,a revizionisták és a neopozitivisták nem tevékenykedhettek volna nyilvánosan.De ugyanaz a koncepció,amely megtürtté tette őket,egyuttal politikailag és eszmeileg vereségre is kárhoztatta mozgalmukat.A vereségben az egyház revizionista kritikusai és a szentirás neopozitivista ellenzői egyenlően osztoztak.

De a revizionista irányzatnak voltak azért kifejezetten pozitiv vonásai:tudnivaló,hogy a revizionisták korabeli szellemi alkotásai az értelmiség jelentős részének politikai ösztönzésül szolgáltak.Elég Leszek Kolakowski,Oskar Lange,Edward Lipinski,Maria Hirszowicz,Wlodzimierz Brus,Krzysztof Pomian,Bronislaw Baczko és Witold Kula figyelemreméltó könyveire utalni.Kazimiert Brandys,Adam Wazyk,Wiktor Woroszylski, Jacek Bochenski müvei pedig az irodalomban tükrözték a revizionizmus hatását.Tudományos és müvészi értékükön kivül e könyveknek az is érdeme volt,hogy üldözött eszméket vettek védelmükbe,a humanizmust és az igazságot hirdették.Egy-egy ilyen könyv megjelenése igen hamar politikai eseménnyé vált. Igy hát a revizionizmus elősegitette a politizálást.Bebizonyitotta,hogy szükség van a társadalmi életben való kritikai részvételre,s igy szembeszállt a passzivitással és a belső emigrációval.

Az ilyen politikai tevékenységnek az a feltétele,hogy az ember higgyen benne,hogy képes ténylegesen befolyásolni a társadalom sorsát.A revizionizmus esetében abban kellett hinni,hogy a párt megreformálható.És ha ma látjuk is,méghozzá igen világosan,hogy ez a hit milyen illuzorikus alapokra épült,ennek a hitnek valóságos és pozitiv következményei voltak:1965 és 1968 között élénk közéleti tevékenységben és nyilt ellenzéki állásfoglalásokban öltött testet. Ebben az időszakban a tiltakozó megmozdulások legnagyobb része ebből a körből indult ki,nem pedig a hajthatatlan antikommunisták köréből.Bármekkora felelősséget visel is a baloldali lengyel értelmiség a sztálinizmusért,tény,hogy ezek a revizionisták - akik egykor sztálinisták voltak - teremtették meg és terjesztették el az értelmiség köreiben az ellenzéki magatartásnak azt a modelljét,amely a nehéz lengyelországi körülmények között lehetővé teszi a közélet ujjászületését.De a revizionizmus kezdettől fogva sulyos fogyatékosságban szenvedett:azt képzelte,hogy ugyanazok az érdekei,mint a pártvezetés liberális szárnyának.Azt hiszem, hogy a revizionisták nem a párton belüli hatalmi harcban szenvedték el fő vereségüket /ez a harc eleve kudarcra volt itélve és valójában mindig egy-egy személyiség vereségét hozta,aki elvesztette hatalmát és befolyását/.Mégcsak nem is arról volt szó,hogy egy demokratikus baloldali program szenvedett vereséget,hiszen ilyet a revizionisták sohasem fogalmaztak meg.

A revizionizmus korlátait az 1968-as márciusi események mutatták meg.Ekkor végleg elszakadtak azok a szálak,amelyek a revizionista értelmiséget a párthoz füzték.1968 márciusa óta már senki sem számit arra,hogy a pártvezetőségben demokratikus irányzat is van.Igaz,hogy Wladyslaw Bienkowski nem sokkal később ilyen reményeknek adott hangot,de állásfoglalását a közvélemény - tévesen vagy sem - inkább taktikának tekintette,mintsem valóságos reménynek.Mindenesetre Bien-

kowski szakitott a revizionizmus iratlan alaptételeivel,hogy tudniillik minden fellépésnek a párton belül kell maradnia,és nem szabad a közvéleményhez fordulni.A revizionizmus,amely arra a hitre épül,hogy a pártban felülkerekedhet egy "értelmes emberekből" álló vezetőség,Bienkowski esetében a mindenkori vezetők butasága elleni kérlelhetetlen harc programjává vált.De noha ellenzéki programot fogalmazott meg,noha a hatalommal szemben álló nézeteket hangoztatott,Bienkowski továbbra is a hatóságokhoz fordult,nem a társadalomhoz.Azok az olvasói,akik nem voltak párttagok,nem kaptak utmutatást arra nézve,mit tegyenek és hogyan ha részt akarnak venni a demokratikus változásokban.

De ugyanebben az évben,amikor a revizionizmus meghalt, a tüntető diákok azt a jelszót harsogták,hogy "Lengyelország várja a maga Dubcekjét".A cseh és szlovák kommunisták vezetője egy időre a remény szimbólumává vált.És Dubcek,illetve a prágai tavasz mitosza tovább él ma is,bár jelentése korántsem egyértelmü.Ugyanannyi sugárzó optimizmusra ad okot,mint amennyi sötét borulátásra.A konformizmusnak és a hősiességnek egyaránt szolgáltat érveket.Mivel magyarázható ez a jelenség? 1956 októberében a szovjet beavatkozás veszélye lengyel nemzeti hős rangjára emelte azt az embert,aki 197o végén megvetett politikusként kényszerült visszavonulni.Ez a példa megmutatja,mennyire kétes a pártvezetőhöz füződő hősi mitosz. Jogos a feltételezés,hogy ha Csehszlovákiában elmaradt volna a szovjet beavatkozás,konfliktus tört volna ki a párt haladó frakciója és a pártonkivüli ellenzék /KAN,diákmozgalom,stb./ között.Nehéz ilyen feltételezésekbe bocsátkozni,de nem észszerütlen talalgatás,hogy Dubcek számos követője az elnyomó szerepét vállalta volna egy esetleges radikális ellenzékkel szemben.

A jó pártvezető mitosza természeténél fogva kétes.A LEMP számos tagja a következőképpen indokolta,hogy belépett a pártba:igy lehetünk a lengyel demokrácia ügyének szolgálatára,igy támogathatjuk egy esetleges lengyel Dubcek erőfeszitéseit.Ma,akik igy akarják szolgálni a demokrácia ügyét, végső soron a totális hatalmat szolgálják.

A csehszlovák példára azok is hivatkoznak,akik nem lépnek be a pártba,következetes antikommunistának mondják magukat,de ugyanakkor gondosan elkerülnek minden ellenzéki gesztust.Ezek az ellenzékieket politikai kalandoroknak tekintik, szerintük Csehszlovákia,illetve Dubcek esete cáfolhatatlanul bizonyitja,hogy semmi meg nem változhat.Szerintem a csehszlovák példa éppen hogy a változás lehetőségét bizonyitja,de egyuttal a változás korlátait is jelöli.A totális status quo törékenységét példázza,s egyszersmind azt is,milyen elkeseredett brutalitással reagál a birodalom,ha fenyegetve érzi magát.

A neopozitivisták történetét is érdemes közelről tanulmányozni.Kétségkivül javukra irható,hogy bizonyos mérvü független közvéleményt hoztak létre,továbbá,hogy a párt hivatalos stilusától,kulturájától,tudományától és propagandájától eltérő gondolkodásmódot terjesztettek.A Znak-mozgalom 1956-ban a már emlitett geopolitikai realizmusból indult ki és az 1944-es varsói felkelés tragikus példájára hivatkozva elutasitotta a lengyelek "lázadási hagyományát".A Znak-csoport a Gomulkának és a párt uj vezetőségének nyujtott támogatásért cserébe fontos engedményeket kapott a hatalomtól.

A katolikus értelmiség klubokat hozott létre, ismét megjelent a Tygodnik Powszechny cimü hetilap, megjelent a Znak cimü havi folyóirat, s megalakult a hasonló nevü kiadó. A Znak mozgalomnak sikerült önálló nyelvezetet kialakitania és a nemzeti kultura önálló modelljét megfogalmaznia. Ezen a téren a csoport hatalmas érdemeket szerzett. A lengyel szellemi életre nagy hatással volt, hogy a lengyel kultura magába szivta a mai keresztény gondolkodást. Nagy szerepet játszottak Stefan Kisielewski, Hanna Malewski, Jerzy Turowicz, Jerzy Zawiejski, Stanislaw Stomma, Antoni Golubiew és Jacek Wozniakowski könyvei. Stefan Kisielewski, Jerzy Zawiejski és Stanislaw Stomma parlamenti beszédeiből a lengyel fiatalok legalább előzetes képet kaptak arról, hogy mi a politikai pluralizmus. Még akkor is, ha a Znak-csoport képviselői ő szocialista felségének realista, pragmatikus és katolikus ellenzéke voltak.

A Znak-csoport egy meghatározott politikai orientációval összefüggésben támogatta Gomulkát: a lengyel nemzeti szuverenitás növelése a Szovjetunióval szemben /kereskedelmi szerződések felülvizsgálása, a szovjet tanácsadók visszahivása/, az állampolgári jogok kiszélesitése. Ebben a helyzetben fokozatosan normalizálódott az állam és az egyház viszonya /szabadon bocsátották a biborost, abbahagyták az egyház zaklatását, engedélyezték a katekizmus-oktatást stb./. Ezen a téren a Znak-mozgalom arra szoritkozott, hogy támogassa a hatalmat, igaz, visszafogottan és méltósággal. Akárcsak a revizionisták, a katolikusok is inkább felülről jövő engedményekre épitettek, mintsem a társadalmi nyomás megszervezésére. Inkább a megegyezés lebegett a szemük előtt, mintsem az összecsapás, a megegyezést keresték a párttal, és ügyeltek rá, hogy nehogy ellenzéknek tekintsék őket.

Ha Znak vezetői nem követték is el a revizionisták fő hibáját, ha mindig hangoztatták is, hogy más politikai eszméket vallanak, magatartásuk mégis okot ad a kritikára. A megegyezési politikának csak akkor van értelme, ha mindkét fél komolyan veszi. A kommunista hatalom viszont a megegyezés szót kitörölte szótárából. Vele szemben ez a politika csak akkor igazolható, ha az erő poziciójából alkalmazzák. Ellenkező esetben a megegyezés kapitulációvá válik és a megegyezés politikájából egyenes ut vezet a politikai önmegsemmisitésig. Éppen igy történt a Znak parlamenti csoportjával. Jóváhagyta, hogy tagjait a hatalom nyomására ujakkal váltsák fel, s ez kompromisszumos elemet vezetett be a mozgalom politikájába. Az elvi engedmények miatt a Znak parlamenti képviselői elvesztették tekintélyüket mind a hatalom szemében, amely csak az erőt tiszteli, mind a társadalom szemében, amely tehetetlensége ellenére becsüli a bátorságot és a kitartást. A Znak-csoport képviselői olyan utra léptek, amely a kompromisszumtól a kompromittálódásig vezetett. Kemény szavak ezek, de nehéz más kifejezéssel minősiteni a Znak képviselőinek magatartását, akik /az egyetlen Stomma kivételével/ elfogadták az alkotmánymódositást, amelyet az egész független közvélemény elvetett. Ez volt a végső eredménye azoknak az elvi engedményeknek, amelyeket közvetlen, de illuzórikus előnyök érdekében tettek.

A lengyel történelem számos paradoxonához ujabb járult, amikor Stanislaw St[illegible]áki Alcksander Wielopolski reálpolitikáját akarta követni, politikai pályafutását egyRejtan-

A revizionisták és a neopozitivisták elképzelései az 1957 és 1964 közötti időszak különös helyzetének feleltek meg,a társadalmi normalizáció és a politikai olvadás korszakának,amikor emelkedett az életszinvonal és az állampolgári jogokat kiterjesztették.Mindkét irányzat jórészt az akkori politikai béke és társadalom-lélektani stabilitás légkörét tükrözte.

A revizionisták és a neopozitivisták elképzeléseinek irreális volta /bár az utóbbiak nagyon is realistának gondolták magukat/,akkor vált nyilvánvalóvá,amikor a 6o-as évek második felében és a 7o-es években elmélyültek a társadalmi konfliktusok.A diákok és az értelmiségiek programja 1968 márciusában,az 197o decemberi munkáslázadás,majd az értelmiségiek legutóbbi tiltakozása az ellen,hogy alkotmányosan törvénybe iktassák Lengyelországnak a Szovjetuniótól, a nemzetnek pedig a párttól való függését,és végül az 1976 juniusi munkássztrájkok,éppen a spontaineitásuknál fogva tették véglegessé a revizionisták és a neopozitivisták kudarcát.Azok az elvont történetfilozófiai meggondolások,amelyek a két irányzat taktikája mögött lappangtak,nem állták ki a valóság próbáját.

A társadalom és a hatalom közti nyilt konfliktus bebizonyitotta,hogy a revizionisták és a neopozitivisták reményei illuzórikusak,és képviselőiket drámai választás elé állitotta.Hacsak nem abból indulunk ki,hogy minden népi megmozdulás mögött rendőri provokáció áll /sajnos az ilyen rosszindulatu gyanakvás mindennapi eset a totalitárius országok értelmiségi köreiben/, akkor világosan állást kell foglalni az éppen napirenden lévő konfliktussal kapcsolatban,Választani kell az elnyomó és az elnyomott nézőpontja között.A revizionizmus és a neopozitivizmus gondolatmenete végső soron elkerülhetetlenül a hatalom nézőpontjának elfogadására vezet.Hiszen ha valaki szolidáris a sztrájkoló munkásokkal,a tüntető diákokkal,tiltakozó értelmiségiekkel, az megkérdőjelezi a párton belüli tevékenységre épülő revizionista stratégiát és a megegyezésre törekvő neopozitivisták irányzatát.Ha nyilt konfliktus tör ki,mindkét áramlat le kell hogy mondjon elképzeléseinek egyik lényegi eleméről, a hatalomra való hivatkozásról.

A reform és forradalom dilemmája,amely annyit foglalkoztatta a mult század baloldali mozgalmait,a lengyel ellenzékiek számára fel sem vetődik.Irreális és veszélyes volna azt tervezni,hogy forradalmi uton megdöntik a párt diktaturáját.Irreális ugyanis ma Lengyelországban addig a rendszer megdöntésére számitani,amig a Szovjetunió meg nem változik,s veszélyes dolog összeesküvéseket szervezni.Egy olyan országban,ahol a politikai kultura és a demokratikus normák majdnem teljesen hiányoznak,az összeesküvő tevékenység csak sulyosbithatja a társadalom bajait,semmiféle jótékony eredménnyel sem járhat.A forradalmi programok és az összeesküvési kisérletek csak a rendőrség kezére játszhatnak,csak hisztéria keltésére és a rendőri provokációk elősegitésére alkalmasak.

Véleményem szerint a kelet-európai ellenzékiek egyetlen esélye a folytonos harc olyan reformokért és olyan fejlődés megindításáért,amely kiszélesiti az állampolgári szabadságjogokat,és szavatolja az emberi jogokat.A lengyel példa azt bizonyitja,hogy a hatalomra gyakorolt nyomás jelentős engedményeket vivhat ki.A lengyel ellenzék,hogy ugy mondjam, a

spanyol utat választotta a portugál ut helyett. Fokozatos és részleges változásokra törekszik, s nem a rendszer erőszakos megdöntésére.

E potenciális fejlődés korlátait ma és valószinüleg még hosszu ideig a Szovjetunió lengyelországi politikai és katonai jelenléte szabja meg. A szovjet beavatkozás réme, a Varsó utcáin dübörgő szovjet tankok kisértete gyakran megbénitja az ellenállás akaratát. Budapest és Prága emléke megerősiti azt a széles körben elterjedt meggyőződést, hogy a szovjet vezetők minden változást megakadályoznak. Pedig a helyzet sokkal bonyolultabb.

Emlékezzünk csak vissza a multra: vajon 1956-ban Gomulka nem annak köszönhette-e hatalma népszerüségét, hogy ügyesen fogalmazta meg a "szovjet kérdést"? Később másoknak is sikerült tömegtámogatásra és követőkre szert tenniük azzal, hogy a félelemre és az emberek biztonság-igényére játszottak. Ezzel próbálkozott Mieczlyslaw Moczar és Franciszek Szlachcic is ezekre az érzelmekre játszott, amikor megfogalmazta azt a jelszót, hogy a lengyel-szovjet barátság olyan legyen, mint a jó tea: erős, forró, de nem tul édes. E két népszerüség-hajhászó vezető végülis kudarcot vallott hatalmi harcában, de a szovjet kérdés továbbra is jó talaja a politikai demagógiának.

A lengyel-szovjet kapcsolatok egészének elemzése azt mutatja, hogy a szovjet politikai vezetőknek, a lengyel vezető politikusoknak és a lengyel ellenzéknek vannak közös érdekeik. A szovjet katonai beavatkozás mindegyikük számára katasztrófa volna. Ami a lengyel demokratikus ellenzéket illeti, magától értetődik, hogy felelősségtudata és hazaszeretete a "minél rosszabb, annál jobb" politika ellen szól. A lengyel vezetők szempontjából a szovjet katonai beavatkozás azt jelentené, hogy a szovjet birodalom egyszerü éjjeliőrévé válnának, míg ma - bár szuverenitásuk korlátozott - mégis csak egy 34 milliós országot kormányoznak. A szovjet vezetők pedig távolról sem felejtették el, milyen következményekkel járt magyarországi és csehszlovákiai beavatkozásuk, s emlékeznek arra is, mennyire elszántak voltak a lengyel munkások 1970 decemberében és 1976 juniusában. Ha ezen kivül figyelembe vesszük a lengyelek hagyományos oroszellenességét, és azt a képességüket, hogy kilátástalan harcokba bocsátkozzanak, arra a következtetésre juthatunk, hogy a szovjetek számára egy lengyelországi katonai beavatkozás a szó szoros értelmében lengyel-szovjet háborut jelentene. Ezt a háborut Lengyelország katonailag elveszitené, de politikailag a Szovjetunió sem nyerné meg. Lengyelország számára országos méretü vérengzést hozna, a Szovjetunió számára viszont politikai vereséget eredményezne. Ezért feltételezhető, hogy a szovjet és a lengyel vezetők mindent megtesznek, hogy ezt az összecsapást elkerüljék.

Ez a helyzet határozza meg a lehetséges politikai manővereket, s ez az érdek-egybeesés szabja meg a lehetséges kompromisszum korlátait. Nem azt állitom, hogy a szovjet beavatkozás lehetetlen. Ellenkezőleg, azt hiszem elkerülhetetlenné válhat, ha a moszkvai és varsói kormány, illetve a lengyel lakosság elveszti realitásérzékét, önmegtartóztatását és józan eszét. A lengyel demokratikus ellenzéknek tehát el kell fogadnia, hogy a változások, legalábbis az első szakaszban, a Brezsnyev-doktrina keretén belül történjenek meg.

A revizionisták és a neopozitivisták evoluciós átalakulási programja is a Brezsnyev-doktrinával számol. Ami azonban

e két áramlatot megkülönbözteti az ellenzéktől,az abban fogalmazható meg,hogy az utóbbi evolucionista programjával a független közvéleményhez fordul,nem pedig a totális hatalomhoz.E programnak nem arra kell törekednie,hogy tanácsokat adjon a hatalomnak,miképpen javuljon meg.A társadalomnak kell megmutatnia,hogy miképp cselekedjék.Ami a hatalmat illeti,nem kaphat világosabb utmutatást annál,amit a tömegnyomás jelent.

Az uj evolucionizmus koncepciójának az a lényege,hogy képviselői felismerték a munkásság erejét,amely eddig is látványos engedményekre kényszeritette a hatalmat.Nehéz megjósolni,hogyan változik a munkásság álláspontja és magatartása,de nem vitás,hogy a hatalom a munkásoktól fél igazán. A nemzeti közösség élete nem fejlődhet demokratikus irányban a munkások által gyakorolt nyomás nélkül.

A folyamat nem lesz egyszerü,és alakulását nem könnyü megjósolni.Akkor válik lehetségessé,ha minden egyes alkalommal sikerül áttörni a félelem falát,s ha sikerül uj politikai tudatot létrehozni.Jelentősen fékezheti ezt a folyamatot, hogy a munkásszervezeteket megsemmisitették,a politikai ellenállás hagyományát megtörték.De a munkástudat fejlődésének uj szakasza kezdődött meg,amikor létrejött az első független önvédelmi munkásszervezet,amikor megalakultak a szczecini és gdanski hajógyárak első sztrájkbizottságai.Nehéz előre megmondani,hogyan és mikor jönnek létre más,tartósabb munkásszervezetek,és milyen formát öltenek /spanyol mintáju munkásbizottságok,független szakszervezetek,szolidaritási pénzalapok/.Biztos viszont,hogy létrejöttük pillanatától fogva az "uj evolucionizmus" testet ölt,s megszünik reményre váró szellemi konstrukció lenni.

A helyzet lényeges eleme a katolikus egyház által játszott szerep.Az egyház befolyása a lakosság többségére kiterjed,és a papság magatartásának gyakran politikai sulya van.A püspöki kar magatartásának fejlődése figyelmes vizsgálatot érdemel.Az egymást követő hivatalos dokumentumok alapján megállapitható,hogy a hierarchia antikommunista álláspontja,amely az összes 1945 utáni társadalmi és politikai változás visszautasitásában nyilvánult meg,egyre inkább a totális állam elleni fellépésnek adja át a helyét.A szentségtelenek elleni átkok visszaszorulnak és egyre több az emberi jogokra való hivatkozás.Pásztorleveleikben a lengyel püspökök az igazsághoz,a szabadsághoz és az emberi méltósághoz való jogot védelmezik.Védelmükbe veszik továbbá a dolgozók jogait,mindenekelőtt a sztrájkhoz és a független szakszervezetekhez való jogot.Ha pedig az egyház szembeszáll a hatalom nyomásával,és a keresztény etika,valamint az emberi jogok elveit veszi védelmébe,akkor akár akarja,akár nem,a nonkonformizmust és az emberi méltóságot erősiti és a polgári jogokra való törekvést ösztönzi.

Az uj evolucionizmus lassu és fokozatos változásokat jelent.De ebből nem következik,hogy a mozgalom mindig békés keretek között marad,vagy hogy nem lesznek áldozatai.Elképzelhető,hogy a mozgalom munkások és diákok tömegtüntetéseiben folytatódik,és a hatalom berkeiben állandó vita forrása a kérdés,hogy miként reagáljanak a vezetők a tüntetésekre. Próbáljuk most megfogalmazni a minket illető kérdéseket: van-e a pártban és a vezetőségben olyan erő,amely képes reformprogramot inditani?Lehetséges-e a párton belüli revizio-

hizmus ujjászületése?Továbbá: a demokratikus ellenzék talál-hat-e szövetségest a párt egyik vagy másik frakciójában?

A revizionizmus,mint a belső megujulás mozgalma,ahogy az 5o-es évek közepén megszületett,ma már nem létezik.Másfelől nehezen képzelhető el olyan mozgalom,amely a marxizmus-leninizmusra vagy néhány elemére hivatkozva próbálná megreformálni a rendszert: Lengyelországban ma a marxista-leninista elmélet nem egyéb üres gesztusnál,hivatalos ritusnál. Már nem vált ki összetüzéseket,nem vált ki szenvedélyeket. Nem válhat tehát feszültségek forrásává,senkit nem tud megosztani,nem képes uralkodni.

Ennak ellenére azt hiszem,hogy a párton belül bizonyos változások elkerülhetetlenek.A párttagok tizezrei vesztették el a dialektikus materializmus rejtelmei iránti érdeklődésüket,s közülük sokan ugy tekintik párttagságukat,mint a közéletben való részvételük elengedhetetlen feltételét.Vannak köztük olyanok,akik a reálpolitika hivei,a pragmatikusok, a gazdasági reformok sürgetői,akiknek véleménye és döntései a gazdasági hatékonyság követelményeihez igazodnak.Pragmatizmusuk arra ösztönzi őket,hogy támogassák a tudomány fejlődését,a kapitalista országokkal való müszaki együttmüködés kibontakozását,s elsőbbséget adjanak a szakmai hozzáértésnek az ideológiai megfontolásokkal szemben.

Nyilvánvaló,hogy ez nem egyenértékü a demokráciára való törekvéssel.Egy pragmatikus pártfunkcionáriusnak semmi oka sincs arra,hogy demokratikus változásokat kivánjon,hogy a politikai pluralizmusra vagy az önigazgatásra törekedjék. De ugyanez a pragmatizmus azt sugallhatja,hogy a politikai pluralizmusért harcoló erőkkel kötött kompromisszum hatékonyabb lehet,mint a brutális elnyomás.A pragmatikusok jól tudják,hogy az elnyomás nemhogy nem oldja meg a problémákat,hanem éppen beláthatatlan következményekkel járó népi elégedetlenségre vezethet.Tehát hajlanak az elnyomó intézkedések kerülésére,s ezért partnerei lehetnek a demokratikus ellenzéknek egy politikai kompromisszumban.Partnerei,de szövetségesei soha: a megkülönböztetés fontos.Ha a demokratikus ellenzék nem tenne különbséget a hatalmon belüli különböző irányzatok között,ezzel valóságos tényezőket hagyna figyelmen kivül,szélsőséges álláspontot vallana és politikai kalandba bocsátkozna.Ha viszont saját törekvéseit összekeverné a párt pragmatikus frakciójának céljaival,akkor a revizionisták hibájába eshetne,álszövetségeket kötne és elveszitené saját önállóságát.A demokratikus elllenzéknek nem szabad tul sok reményt füznie a párt "értelmes vezetőihez",de ugyancsak el kell vetnie azt az érvet,hogy nem kell tulságosan megkeseriteni a jelenlegi vezetők életét,mert ha megbuknak,akkor még rosszabbak jönnek utánuk.A demokratikus ellenzéknek mindenekelőtt világosan meg kell fogalmaznia saját politikai céljait,hogy aztán minden politikai kompromisszumot ezen az alapon kössön meg.Amikor a hatalom a munkáslázadásra azzal válaszol,hogy "tanácskozni akar a munkásosztállyal",s nem bocsátkozik véres elnyomó kampányba, akkor a demokratikus ellenzéknek ezt nem szabad sem elégséges engedménynek tekintenie /" legalább nem lőnek"/,sem értelmetlen fikciónak minősitenie.Az a feladata,hogy állandóan és szisztematikusan részt vegyen a közéletben,hogy kollektiv megmozdulások formájában politikai tényeket teremtsen,hogy alternativákat állitson fel.Minden más csak irodalom.

Az alternativák megfogalmazása és az érdekek védelme az értelmiség feladata,pontosabban azoknak az értelmiségieknek a dolga,akik a századeleji "be nem hódoló" értelmiség hagyományai,Brzozowski és Wyspianski,Zeromski és Nalkowski hagyományait akarják követni.

Én ezzel a hagyománnyal és a mai folytatóival érzem magam szolidárisnak.Ha hangjuk ma még gyenge is,ők teremtenek független közvéleményt,ők fejlesztenek ki nonkonformista magatartásformákat.A fiatalság politikai törekvései és a lengyelországi és kelet-európai politikai változások jellege attól függ majd,hogyan kerül hangjuk szinkronba a munkásokéval.Ennek az értelmiségnek az erkölcsi felelőssége annál is nagyobb,mivel nincs szabad sajtó,s nincsenek szabad szakszervezetek.Olyan magatartásra hiv fel,amelynek logikus következménye az,hogy az ember mondjon le az anyagi előnyökről és a hivatalos elismerésről,hogy igazságban élhessen.Ha az ember szabadságra törekszik,vagy ahogy Kolakowski mondta:"méltóságban akar élni",akkor nemcsak jobb jövőért,hanem jobb jelenért is harcol.Az ellenállás minden mozzanata a szabadság egy-egy szeletét jelenti,olyan értékeket őriz meg,amelyek nélkül nem létezhet nemzet.Az ellenállás minden mozzanata egy lépéssel közelebb visz egy olyan demokratikus szocializmushoz,amelynek nem annyira intézményes és jogi rendszerben kell testet öltenie,hanem inkább szabad emberek közösségében,valóságos közösségben,amely minden nap megujul.

/1976 szeptember/

Adam Michnik: VIVE LA POLOGNE! Le Monde 1976 december

Az utóbbi években Lengyelországnak jó sajtója volt Nyugat- Európában. Az ujságirók dicsérték a lengyel városok modernizációját, figyelmet szenteltek a gazdasági növekedésnek és szóltak a liberalizálódásról. Mindamellett a pártvezetés politikájának a társadalom minden részében kialakult az ellenzéke - az utóbbi tizenkét hónap eseményei a bizonyitékok erre. Mivel magyarázható ez?

Nézzük a tényeket. 1975 decembere és 1976 márciusa között a bevezetendő alkotmánymódositást forró légkörü viták kisérték. Ebben a különös vitában - melynek a hivatalos sajtóban az államtanács elnökének beszédéből idézett rövid passzus volt az egyetlen nyoma - irók, ujságirók, szinészek, professzorok és diákok fejtették ki az álláspontjukat a kormány által előterjesztett módositással szemben A párt központi bizottságának nemhivatalos információi szerint 40 ezer állampolgár vett részt kommunista párt vezető szerpének garantálásáról és a Szovjetunióval való szövetség megerősitéséről szóló alkotmánymódositást kifogásoló peticiókampányban.

Egy hónappal a vita után, egyetemi körökben tiltakozó kampány kedődött Jacek Smakalnak, a szczecini orvosi egyetem hallgatójának a kizárása ellen. A hallgató kellemetlen kérdéseket tett fel egy politikai szemináriumon és megtagadta hüségnyilatkozat aláirását a politikai rendőrségen. Voltak már példák arra, hogy hasonló okokból kizártak hallgatókat, de sose kisérte ezeket az eseteket ilyen élénk tiltakozás - 1968 óta első izben most történt meg, hogy több száz diák irta alá a tiltakozó levelet. Ugy tünt, hogy most is az értelmiségi körök elégedetlensége vetiti előre az általános válság árnyékát.

A junius 25-i események igazolták ezt a diagnózist. Egy napon a pártvezetésnek az általános sztrájk lehetőségével és a forradalmi változás előszelével kellett szembenéznie. Miért kellett a radomi pártvezetésnek a felindult munkások elől titokban elmenekülnie hivatalából, ahogy azt a szczecini elvtársaik tették 1970-ben?

A munkások független képviselete

A Gierek-team levont bizonyos tanulságokat Gomulka tragikus tapasztalataiból. Számitásba vették a fogyasztók igényeit. Ugy tünt, fel kellett ismerniük; az ellenzékkel szembeni szigoru megtorló intézkedések nem érnek célt. Az uj vezetés addig a felismerésig is eljutott, hogy egy korábban hozott döntés hatályon kivül helyezése nem a gyengeség hanem a józan ész jele. Ez nem azt jelenti, hogy létezik a párton belül valamiféle liberális vagy Dubcek-féle vonal, hanem arra mutat, hogy a hatalmon levők képesek a saját érdekeiknek megfelelően cselekedni.

A fogyasztás előtérbe kerülésével uj szükségletek jelentkeztek. Az emberek már nem elégedtek meg azzal, hogy jobban élnek mint hat évvel ezelőtt hanem éeltszinvonaluk állandó emelkedésére számitottak. Az 1976 juniusi lázadás nem éhséglázadás, hanem olyan emberek megmozdulása akiknek elege lett abból, hogy ugy kezelik őket mint a birkákat. Nem pusztán az áremelések váltották ki hanem az a mód ahogy a propagandagépezet indokolta azokat. Az emberek nem hisznek többé a hatalmon levők szóbeli igéreteinek. A kompromisszum létrejöhet még, de garanciák nélkül nincs mrá hitele semminek. Az a tény hogy mélyebbre hatoló változásokra van szükség mindenki számára nyilvánvalóvá vált.

Az ország Varsói Szerződés-tagsága és a SzU katonai jelenléte határozza meg a politikai reform sorsát. Lehetővé tehet-e a SZU mélyreható változásokat? Van egy pont melyben mind a szovjet, mind a lengyel pártvezetőség és a demokratikus ellenzék is egyetért: a szovjet invázió mindhármuk szerint katasztrófához vezetne. Nem lehet azonban kizárni az invázió lehetőségét. De ez esetben a lengyel és szovjet kormányzat az egyik oldalon csakugy mint a lengyel nép a másikon elveszitené a józan ész- és belátás képességét, a realitásérzékét. Ami pedig a demokratikus ellenzéket illeti: nem feledkezhet meg a lehetséges reform korlátairól. És végül, de nem utolsósorban a pártvezetésnek meg kell értenie, hogy saját sirját ássa ha az elégedetlen munkásokkal és diákokkal szemben a represszió eszközeivel él.

A juniusi események során ismét kiderült, hogy a hivatalos szakszervezetek fabatkát sem érnek. Ma már evidens, hogy a munkások független érdekképviselete nélkül, a spanyol munkástanácsokhoz hasonló intézmény nélkül nem jöhet létre tartós megegyezés a hatóságok és a társadalomközött. Csak egy ilyen képviselet védheti a munkások érdekeit és oldhatja fel a feszültségeket vérfürdő nélkül. Nem vet számot a realitásokkal aki azt feltételezi, hogy nincsenek konfliktusok a lengyel társadalmon belül. A másik ut a totalitáriánizmushoz és véres konfrontációhoz vezet, a nemzet megvetését váltva ki a kormányzat iránt.

Szükség van az állam és az egyház közötti kapcsolatok megreformálására. Leng yelországban másodosztályu állampolgárokként kezelik a katolikusokat.Ez az igazságtalanság nem türhető el és elitélendő, csakugy mint a hivatalos ateizmus rákényszeritése a társadalomra.A katolikusoknak - mint ahogy azt Wyszynski biboros is követeli - jogában áll résztvenni a közéletben. Nagyobb publikációs szabadságra volna szükség vallási tárgyu könyvek kiadása terén.

A cenzuráról

A cenzura kérdéséhez érkeztünk.A preventiv cenzura értelmetlen intézményét meg kell változtatni.Tisztában vagyok azzal, hogy jelen pillanatban irreális a felszámolását követelni.De a jelenlegi helyzet, amelyben a cenzor határozza meg a politikai és intellektuális horizontot, nem tartható fenn a végtelenségig. Ha a hatóságok tovább folytatják a lengyelországi intellektuális élet rombolását, arra kényszeritik az irókat, hogy Nyugaton vagy szamizdatban publikálják irásaikat,

A sajtóra vonatkozó ésszerü jegszabály törvényessé tehetné a jelenleg törvényen kivül müködő cenzurát, de csak bizonyos kérdésekre kellene korlátozódnia. Nehéz indokolni például a preventiv cenzurát kis példányszámu filozófiai és irodalmi folyóiratok és időszaki szakmai kiadványok vonatkozásában. Ezekkel kapcsolatban elegendő volna olyan egyszerü szabályokkal helyettesiteni a tilalmakat mint amlyek Jugoszláviában vannak érvényben. A tömegkommunikációs eszközökben helyt kell adni az egyszerü, kommentár nélküli politikai hiradásoknak. Nem szabadna a pártpolitika támogatására szoritkozniuk miközben az emberek a Szabad Európát vagy a nyugati rádiókat hallgatják, hogy hozzájuthassanak azokhoz az információkhoz amelyekre kiváncsiak. A helsinki egyezményeknek megfelelve a nyugati irodalmat, beleértve az emigrációs irodalmat is, be kell engedni Lengyelországba

Hozzá kell ehhez tenni, hogy a pártvezetés jól tenné ha lemondana a fiatalok pluralisztikus törekvéseinek elnyomásáról. Az ifjuságnak, a diákoknak jogában áll független egyetemi klubokba és társulatokba tömörülni. Megvonván tőlük ezt a jogot, a hatóságok kényszeritik őket illegális cselekvésre és őket terheli a felelősség az efajta jogsértésekért.

Ugy vélem, hogy ezek a kérdések fontosak és nemcsak a lengyelek s máера fontosak. Európa sorsa bizonyos értelemben a lengyel kérdés től is függ: ha a kontinens egyik felén kérlelhetetlen totaliári nizmus uralkodik, a demokrácia jövője veszélyben van a másikon. európai közvélemény, és különösen a baloldal véleménye, jelentős gel bir. A lengyelek nem kérnek mást a nyugattól mint morális tá mogatást. Ennek megtagadása a kelet-európai pártelitekkel való k csolatok jegyében reakciós tendencia támogatására vall.
A leszerelés Európában minden szempontból politikai realizmusra valló, pozitiv elképzelés. Igy van ez, de ennek ellenére semmi n indokolja a varsói rendszer pártolását. Létezik egy másik elgond lás, jól ismeri a francia baloldal, mert igy hangzik: VIVE LA POLOGNE!

ADAM MICHNIK

Amit akarunk, és amit lehet[x]

Michnik alábbi fejtegetése nyilvános előadás formájában hangzott el 1980. november 14-én Varsóban, az ellenzéki Szabadegyetem keretében. Az előadást kétezren hallgatták végig a teremben, s ugyanannyian szorongtak a termen kivül, ahova hangszórók közvetitették a szónok szavait.

Az alábbi szöveget, helyszini magnófelvétel alapján készitett francia forditásban, eredetileg a L'Alternative cimü párizsi folyóirat 8. száma közölte, megjegyezve, hogy azt a szerzőnek nem volt módja átnézni.

A magyar változat néhány jelentéktelen kihagyással a franciát követi. A jegyzeteket a Magyar Füzetek szerkesztősége füzte hozzá.

Melyek a jelenlegi események történelmi gyökerei? Egyetlen eddigi elemzést sem tartok kielégitőnek. Ugy vélem, nagyon messzire kell visszamennünk az időben: egészen 1944-ig, amikor a németek és az oroszok közé szorult lengyel nemzetre rákényszeritették azt az életformát, amelyben máig is élünk....

Mi történt Lengyelországban 1944-45-ben? Társadalmi forradalom zajlott-e le, amely az államhatalmat a munkások és parasztok kezébe adta, vagy pedig olyan politikai-gazdasági viszonyokat erőszakoltak ránk, amelyekkel sem mint társadalom, sem mint nemzet nem tudunk megbékélni, s amelyektől azóta is folyton szabadulni próbálunk? Ha abból indulunk ki, hogy mit hoztak magukkal tarsolyukban a kommunista párt, a hazafias front vezetői, s figyelmen kivül hagyjuk személyi inditékaikat - amit hamis tudatnak is nevezhetnénk - akkor a válasz az, hogy ezek az emberek Sztalin politikájának voltak kizárólagos végrehajtói lengyel földön. Akkor kellett először vizsgázniuk hazafiságból - és ez a vizsga azóta is tart...

A lengyel viszonyok megértésének további lényeges kérdése az, hogy miért vetették alá magukat honfitársaink ugyszólván ellenállás nélkül annak a folyamatnak, amit Kolakowski

x Michnik előadása a Magyar Füzetek 8. számában jelent meg

baritom szovjetesitésnek nevez? Az utóbbi szó nem becsmérlő értelmü, hanem egyszerüen meg akarja határozni azt a társadalmi és gazdasági rendszert, amelyet országunkra erőltettek, s amelynek elve az, hogy minden ember az állam tulajdona, semmilyen kapcsolat nem létezhet a hatalom keretein kivül. Én szerintem a választ nem meriti ki a terrorra való hivatkozás: egymagában a terror nem magyaráz meg mindent. A ránk kényszeritett perspektivák ferdeségeiről is szó van. A háboru végén Lengyelországban minden irányzat egyetértett abban, hogy szükség van társadalmi reformokra a két háború közti időszak kritikai mérlege alapján. De az 1944-ben hozott változások az igazi reform torzképei, hitvány utánzatai voltak. A hatalomra került kommunisták hamis megoldásokat erőszakoltak ki, egyszerüen azzal, hogy előirták a kötelező nyelvezetet. Merem állitani, hogy az utolsó 36 év szellemi életének központi kérdése a nyelvezet. Vizsgálata nélkül nem értjük meg, hogyan müködik egy olyan hatalom, amely kezében tartja az egyedek közötti kommunikációt és kizárólagosságot élvez a dolgok megnevezésében. Ugy vélem, hogy a szóbanforgó esztendőkben a társadalom nagy többségét megfosztották nyelvétől. A valóság rettenetes volt - de nem lehetett megnevezni. S még máig sem látott napvilágot olyan irás, amely nyugodtan, tárgyilagosan, kiegyensulyozottan elemezné a lengyelországi sztalinizmust. 1956 októberét nem csak a terror egyhülése tette lehetővé, hanem az is, hogy a társadalom tudatára ébredt a nyelvezet fontosságának.

De 1956-tal kapcsolatban nem a kiváltó okokról akarok beszélni, nem is arról, hogy a mozgalom mire törekedett: ezek a kérdések ugyanis eléggé tisztázottak. Ami engem foglalkoztat, az közvetve 1980. augusztusával kapcsolatos, azaz hogy miért mentek veszendőbe 1956 eredményei? Erre a kérdésre nincsen egyértelmü válasz. Természetesen utalni lehet a mitosz-alkotás mély társadalmi szükségletére, adott esetben a Gomulka-mitoszra: hinni kellett abban az emberben, aki a börtönből jött, aki az erőszakos szövetkezetesités ellenfeleként lépett fel, aki szabadlábra helyezte a volt fegyveres ellenállókat, s másokat - például Wyszynski biborost -, aki a föllázadt poznani munkásoknak visszaadta a becsületét, s aki kijelentette, hogy csak az egyenlőség alapján köthető életképes szövetség a Szovjetunióval. Mindezekben a kérdésekben Gomulka a lengyelek többségének szószólója volt, s talán a népi Lengyelország egész történetében ez volt az egyetlen pillanat, amikor egy kommunista vezér egyszersmind a nemzet tényleges vezetője is volt. De tegyük hozzá: Gomulka szivósan dolgozott azon, hogy ezt a presztizst elveszitse és vele együtt hivatalát is... /Nevetés a teremben./

Az 1956 októberi krizissel kapcsolatban különösen alá kell huznunk a társadalom belső gyengeségét. 1956-ben a hatalomra gyakorolt nyomás gócpontjai mind a párton belül helyezkedtek el. A mozgalom nem azért ment veszendőbe, mert támogatta Gomulkát, hanem mert azonosult vele, s ugyanakkor érdekeit is azonositotta a pártapparátus egy részével. Igy aztán, amikor a szóbanforgó személyeket eltávolitották, azok mint az apparátus emberei tüntek el, nem pedig mint egy demokratikus alternativa képviselői. A demokratikus mozgalom és az apparátus érdekeinek azonositása ujabb példája volt a társadalomra felülről rákényszeritett nyelvezetnek. A viták nem a konkrét valóságról folytak, hanem az ideológia témái

körül: megjavulhat-e a szocializmus? Nyitott vagy zárt marxizmusra van szükség? Stb. Ez a fajta gondolkodás akadályozta meg a lengyel október balszárnyát abban, hogy valódi azonosságát pontosan megfogalmazza.[1]

A következő pont, amely figyelmes elemzést igényel: miért nem végződött a lengyel október szovjet fegyveres beavatkozással? Erre a kérdésre sem egyszerü a válasz. Személy szerint azt gondolom, hogy igen nagy mértékben köszönhetjük ezt a párt- és államvezetésnek, valamint a hadsereg akkori magatartásának. A szovjet vezetőkről gondolhatunk, amit akarunk, de annyi bizonyos, hogy realista politikát követnek, már pedig tény, hogy az adott helyzetben intervenciójuk a lengyel társadalom és hadsereg ellenállásával találta volna magát szemben. Igy aztán az előtt a választás előtt álltak, hogy kompromisszumra lépnek-e, vagy pedig erőszakkal kényszeritik ránk saját modelljüket. Minden jel arra mutat, hogy a döntést heves vita előzte meg. Ha arra gondolunk, hogy a lengyel október két olyan alapvető változást hozott, mint az egyház önállóságának visszaállitása és a paraszti magángazdálkodás szabadsága, megérthetjük, hogy a kompromisszum a szovjet vezetők részéről nem ment fogcsikorgatás nélkül. Amikor ma azon tanakodunk, lehetséges-e a szovjet vezetőket befolyásolni, el lehet-e velük fogadtatni a független szakszervezetek létezését, akkor a választ 56 október tanulságában kell keresni. Ugy vélem, mindnyájunknak azon kell lennünk, az egész társadalomnak ugy kell viselkednie, hogy a szovjet vezetőknek érdekük és okuk legyen a lengyel különösségbe belenyugodniuk. Másszóval, követeléseink mérsékletének magatartásunk eltökéltségével kell párosulnia.

Gomulka uralmának 14 esztendeje a párt példátlan diadalával kezdődött, s a partvidéki munkásság ugyancsak példa nélkül álló lemészárlásával fejeződött be. Ez a korszak két nagy illuziónak vetett véget: az első az volt, hogy a demokratizálás utja a párton keresztül vezet, a második pedig, hogy a függetlenség is párton keresztül biztositható. Gomulka azok szószólójaként jutott hatalomra, akik azt várták tőle, hogy politikája, legalábbis szovjet jóváhagyással, kivivja a nemzeti függetlenséget. Sok szó esik Gomulka lehetetlen természetéről, önfejüségéről, arra való képtelenségéről, hogy az ellenfél érveit számitásba vegye: mindez talán igaz, a lényeg azonban az, hogy Gomulka saját miliőjének terméke és hü tükörképe volt. Programját egyik irónk találóan "mini-stabilizációnak" nevezte, kormányzása pedig ahhoz vezetett, amit egy másik iró később "kis apokalipszisnek" keresztelt el. Azt akarta elfogadtatni a társadalommal, hogy nincs nagyobb érték a stabilizációnál, és hogy minden törekvésünknek erre kell irányulnia. Persze emlékeznünk kell rá, hogy ebben az időben a lángokban álló Budapest arról tanuskodott, hogy a lehetséges változások igen-igen szük keretek közé vannak szoritva, hogy a legfontosabb játékszabályokat a szovjet jelenlét határozza meg, s hogy azok ellen a nyugat sem emel óvást. Nagy Imre segélykiáltása és a nyugati kormányok hallgatása nagyon világosan példázza, hogy a jaltai egyezmények továbbra is életben vannak, s hogy ha mi nem segitünk magunkon, senki sem segit.

1. A lengyel szóhasználatban a "balszárny" vagy baloldal nem a sztalinista, vagy még azoknál is messzebb menő irányzatokat jelöli, hanem a szellemi szabadságot és a politikai emancipációt követő demokratikus erőket.

Fel kell tennünk tehát a kérdést: milyen határig mehetünk el? Nem tudom a választ, de van egy munkahipotézisem, amely az 1956. évi magyar és az 1968. évi csehszlovák tapasztalatra épül. Ugy gondolom, hogy a határt három tényező vonja meg: egyrészt a nemzetközi helyzet, vagyis Lengyelország részvétele a varsói paktumban, amelynek legkisebb módositása is fegyveres beavatkozást vonna maga után. A másik: a lengyel politikai hatalom. A Szovjetunió egyes egyedül a kommunistákat fogadja el végrehajtó és tárgyaló partnernek. A társadalmi mozgalomnak mindent el kell követnie, hogy ezt a hatalmat korlátozza, ellenőrzés alatt tartsa, engedményekre kényszeritse, de azzal nem szabad próbálkoznia, hogy el is távolitsa. Tudom, hogy ez nagyon népszerütlen, de kötelességem kimondani. Egy harmadik tényező: a városok központjában kialakuló helyzet. Ha az anarchia kerekedik felül, ez ürügy lehet a szovjet vezetőknek a beavatkozásra, mércsak stratégiai okokból is. Ezért a követeléseinket kifejező akciók sorából az utcai tüntetés mindenkor maradjon ki. Itt is vállalom a népszerütlenséget, de tény, hogy utcai zavargások a helyzet általános destabilizációjához vezetnek, olyan helyzethez, amelynek már senki sem ura. A tapasztalat azt mutatja, hogy még egy kis csoport utcai hőzöngése is kiszámithatatlan következményekkel járhat.

Gomulka korszaka nem csupán a "mini-stabilizáció" kisérlete volt, a nacionalizmus éledését is maga után vonta. A pártapparátusban egy uj nemzedék került felülre, amelynek már semmi köze nem volt a háboru előtti és a háborut közvetlenül követő korszak kommunistáinak internacionalista és szovjetközpontu eszmevilágához. Amazok ideológiai okokból toborzódtak, s nem azért, hogy hatalmon legyenek. Az az apparátus, amely a 60-as években került kulcspozicióba, kezdettől fogva skizofréniára volt itélve: egyfelől rettegett attól, hogy szovjet jóváhagyás nélkül gyakorolja a hatalmat, tudván, hogy egyedül nem képes fennmaradni, másfelől osztozott a lengyel társadalom nemzeti mitoszában, s arra áhitozott, hogy legitimációját erről az oldalról kapja. Másszóval kettős legitimitásra törekedett és két oldalról érezte veszélyeztetve magát. Ezzel a kissé zsurnalisztikus fogalmazással már el is jutottunk 1968-as esztendőhöz.

1968-cal kapcsolatban zárójelbe teszem a számomra legfontosabbat, a diáklázadást,[2] s kizárólag a hatalom szociológiájára korlátozódom. Mi inditotta a hatalmi elitet arra, hogy egyszerre olyan szólamokhoz folyamodjék, amelyektől addig tartózkodott? Megintcsak az a törekvése, hogy gyökeret verjen a társadalomban. 1956-ban az elit Lengyelország demokrata hagyományaiban próbált beágyazódni, de sikertelenül. 1968-ban az elit a lengyel lélek leghomályosabb zugaiba ereszti gyökereit, az egyenlősködő, értelmiségellenes, idegengyülölő érzelmek sötét mélységeibe, s kollektiv gyülölködéssel próbálja a nemzeti egységet helyreállitani. Az 1968 évi sajtó jellemző példáját szolgáltatja a nemzeti tudat kiforgatásának.

De 1968 a Csehszlovákiával kapcsolatos keserü tanulságok éve is. Kétszeresen keserü. A lengyel hadsereg is részt vett egy szabad nemzet leigázásában. De Lengyelország számára különösen tanulságos, hogy mi váltotta ki a szovjet beavatkozást. Igy például én sokkal szerényebb volnék, mint azok, akik mostanában nálunk azon keseregnek, hogy még mindig van cenzura,

2. Az 1968. márciusi diákforradalomban való részvételéért Michnik három évi börtönbüntetést szenvedett.

hogy a hatalom nyomása alig engedett, hogy az apparátus tele van [illegible]. Az 1968. évi cseh helyzetből kell okulnunk, melyben egy hatalmi elit annyira azonosulni akart a társadalommal demokratikus és nemzeti alapon, hogy teljesen függetlenitette magát a szovjet vezetéstől. Olyannyira, hogy érdektelenné vált az utóbbi számára. Ezért talán szerencse, hogy Lengyelország élén most olyan elvtárs áll, mint S. Kania, nem pedig [illegible] vagy más hasonló liberális. Pártapparátusunk ugyan nem önálló, nem a saját hangján beszél, de szükségünk van rá, mint a betegnek a gipszkötésre, amely talán szörnyen kényelmetlenül korlátozza a mozgásban, mégis lehetővé teszi számára, hogy [illegible] [illegible].

1970 nyilvánvalóan 1968 következménye volt. 1968-ban elszakadtak [illegible] szálak, amelyek segitségével a hatalom értesült [illegible] uralkodó állapotokról. Ettől kezdve sötét [illegible] körül, amelyet csak hébe-hóba világitott meg [illegible] ujitott pártház. Ezzel szemben Lengyelország [illegible] bevonult a munkásosztály. Ezen persze nem [illegible] állitólagos munkásokat kell érteni, akikkel 1968-ban a [illegible] össze-vissza verette a varsói diákokat, hanem az igazi munkásokat. Ez utóbbiak, azzal, hogy sztrájkba léptek, sőt sztrájkbizottságokat alakitottak, egyszer s mindenkorra véget vetettek annak, hogy a hatalom a munkásságra hivatkozhasson. 1970-ben ország-világ előtt nyilvánvaló volt, hogy nem a gazdasági igazgatással van baj, hanem a hatalommal, illetőleg a hatalom és a társadalom közötti kapcsolattal. Másrészt abban a balti tengerpart eseményei egy mély társadalmi krízisre is ráirányitották a figyelmet: ugyanis miközben lőttek a munkásokra, az értelmiség hallgatott. A nagy irók és müvészek, sőt, még az ellenzéki gondolkodók között sem emelte fel a szavát senki. Ez persze részben 1968 következménye volt: még egyszer áldozatai lettünk egy nyelvezetnek, attól tartottunk, hogy a [illegible] diákok bekapcsolódása csak ártana a munkásoknak, hogy [illegible]ünkkel kompromittálnánk őket. De ez volt az utolsó eset, hogy ilyen demagógiának bedőltünk.

Mint már mondottam, 1970-ben az volt a legfontosabb, hogy a hatalom elvesztette legitimációját. Attól kezdve, hogy a munkások saját hangjukat hallatták, s éltek azzal a jogukkal, hogy nemet mondjanak, hogy kimondják a maguk l i b e r u m v e t o -ját, a hatalom visszakozni kényszerült. Szándékosan beszélek liberum vetoról, hiszen a munkások akkori státusza bizonyos fokig emlékeztet a 17. századbeli nemesség státuszára: ugyan [illegible] a diéta tanácskozásait és vétót emelhettek a király politikája ellen, de nem rendelkeztek semmi olyan intézménnyel, amely a hatalom erőit tartósan és lényegesen befolyásolhatta volna.

1970 decemberétől Lengyelországban "uj társadalmi szerződés" jött létre, mint ahogy ezt Liehm cseh szociológus megállapitotta. Vagyis mind a hatalom, mind a társadalom lemond valamiről. A hatalom arról mond le, hogy a közélet minden pontja felett ellenőrzést gyakoroljon, a társadalom arról, hogy minden percben erőpróbára hivja ki a hatalmat. Hallgatólagos egyezményről van szó egy szervezett hatalom és egy szervezetlen társadalom között: ha az egyezményt a felek egyike megszegi, csak sulyos megrázkódtatások árán lehet visszaállitani.

Az 1970-ban beállt helyzetben a munkásosztály tömegesen élt vétójogával. Ettől a pillanattól kezdve megindult a hatalom felbomlása: [illegible] tartja magát, arra már képtelen, hogy a társadalmi helyzetet elképzelése szerint formálja. Toleráns, ezért

hálásak vagyunk, s ezt mindig is Gierek javára fogjuk irni, csakhogy türelme gyengeségből és nem szabad választásból született. 1976 egyszersmind a társadalom belülről való ujraszerveződésének kezdete is. A társadalom lassan saját cselekvésének alanyává válik. Ez a történet ismert: megalakulnak az első független szervezetek, a repülőegyetem, a szabad szakszervezetek,[4] az önálló kiadóvállalatok, folyóiratok, a parasztszövetség...

Uj tartalommal telnek meg a legálitás peremén müködő intézmények is, mint például a katolikus értelmiség klubja, vagy a katolikus sajtó. Hasonló változáson megy át néhány hivatalos szervezet is: a Pen Klub, az Irószövetség, a szociológusok és a közgazdászok egyesülete. Azt mondhatnám, hogy 1976 óta egy megváltozott Lengyelországban élünk. Ilyenkor az a történelmi helyzet, amelyben : hatalmon lévők felismerik, hogy nem képesek többé a régi módon kormányozni, az alattvalók pedig eltökélik, hogy nem tűrik tovább az eddigi kormányzati módszereket.

Mennyiben váltak be az ellenzék elemzései és jóslatai? Teljes mértékben. Bebizonyosodott, hogy a fennálló hatalom kormányzati és gazdaságirányitási módszerei sulyos válsághoz vezetnek, amelyben elkerülhetetlen a társadalmi robbanás. S ha a robbanás olyan formát öltött, hogy egy közirónk szerint megérdemli a "józan ész forradalma" nevet, ez bizonyosan nem a hatalomnak köszönhető. Akármit mond is a Zycie Warszawy, ezt a forradalmat a munkások vitték véghez, nem pedig "a párt egészséges erői".

Most pedig néhány szót a katolikus egyház kiemelkedő szerepéről. A lengyel pápa megválasztása és itthoni látogatása uj magatartást hozott felszinre, amelynek jelentősége messze tulmegy a felekezeti kereteken. Hadd mutassak azonban rá arra, ami az egyház szerepét oly bonyolulttá és nehézzé teszi. A katolikus egyház nálunk mesterien kimunkálta, méghozzá nem pillanatnyi érvénnyel, hanem hosszu távra, azt a modellt, amely lehetővé teszi egy független társadalmi tényező együttélését a hatalommal. Ez a modell két fontos dolgot egyesit: a realitásokkal való megalkuvást és a hatalomra gyakorolt állandó nyomást. Az utóbbi hetekben ugyan volt némi ingadozás e modell alkalmazásában, de ez nem lényeges; a fontos az, hogy ebből a modellből tanulhatjuk meg, hogyan kell viselkednünk egy tőlünk függetlenül kialakult helyzetben.

1980. augusztusával formát ölt az uj társadalmi szerződés: papirra kerül az, ami addig csak hallgatólagos elv volt, szervezetté válik, ami addig csak nyomokban létezett. Óriási lehetőség birtokába jutottunk, amit azonban nem könnyü megvalósitani. Nemcsak arról a kompromisszumról van szó, amelyet a szuverénné vált társadalom a szuverénitásától megfosztott hatalommal kötött, hanem arról is, amelyet a társadalomnak saját magával kell megkötnie. Jelenleg mindenki a hatalomra irányitja a tüzet: béremelést követel stb. Bármily fantasztikus egység és szolidaritás uralkodik is, ez a helyzet nem tartható sokáig. Nem lehet társadalmi szerződésről beszélni ott, ahol mindenki a maximálisat követeli. Isten ments, hogy azt a látszatot keltsem, mintha a népi követelések ellen volnék: amig a hatóságok nem állnak elő egy realista és átfogó gazdasági reformprogrammal, minden mérséklő felhivás izetlen demagógia. Mégis ugy van, hogy ha költségvetésünk korlátozott, választanunk kell, el kell

határoznunk, hogy minek adunk elsőbbséget. Az egészségügynek, a közoktatásnak, a lakásépitésnek? Ha elébe akarunk menni a parasztság követeléseinek, nyilvánvalóan emelni kell a husárakat, ha viszont a városi lakosság követeléseinek adunk elsőbbséget, akkor csökkenteni kell őket. Nem könnyü jó döntést hozni. Ezért mondom, hogy függetlenül a hatalom és a társadabm közti megegyezésről, a társadalmi szerződés megköveteli, hogy a társadalmi erők egymás közt is egyezkedjenek.

Milyen magatartás várható a hatalomtól? Ezt a kérdést napról-napra feltesszük magunknak, hiszen minden ettől függ. A hatalom eddigi magatartását a tehetetlenség jellemezte. Még a legjobb frakciója, az amelyik tudja, hogy nem lehet a régi módon kormányozni, még az is képtelen uj kormányzati módszerek kigondolására. Jellemző ebből a szempontból a szakszervezetek bejegyzése körüli kötélhuzás. Egyrészt megint nyelvezeti problémáról van szó, másrészt arról, hogy a hatalom megpróbálja a gdanski egyezményt valódi értelméből kiforgatni. Igy például azt követeli, hogy az uj, független szakszervezetek alapszabályába irják bele a párt vezető szerepét, de azt nem mondja meg világosan, hogy mit vár ettől a betoldástól. Tulajdonképpen mit akarnak mondani, amikor azt követelik tőlem, hogy fogadjam el a párt vezető szerepét az állami életben? Nekem ez a büvös mondat nem jelent egyebet, mint azt, amiről fentebb beszéltem, vagyis hogy tekintetbe véve geopolitikai helyzetünket, országunkat a kommunista pártnak kell kormányoznia. De hogy lehet azt tudni, hogy például én a szocilizmus mellett, vagy ellene vagyok? A pártsajtó antiszocialistának ir le engem, de ennek a kifejezésnek csak akkor volna értelme, ha megmondanák, mit is jelent a párt vezető szerepét tiszteletben tartani. A ZYCIE WARSZAWY egyik ujságirója szerint a vezető szerep azt jelenti, hogy a párt ihleti a társadalom cselekvését: pompás, alig várom, hogy a párt végre megihlessen engem! /Nagy nevetés és taps./ Ezzel azonban nem azt akarom mondani, hogy kétségbevonom a szóban forgó objektiv adottságot. Ellenkezőleg, a leghatározottabban gondolom, hogy meg kell tanulnunk együttélni ezzel a hatalommal, de egyszersmind meg is kell tanitanunk arra, hogy velünk együttéljen, mégpedig másképp, mint az elmult 35 évben. /Taps./ Csak végre hagyja már abba az örökös siráma it "az antiszocialista erőkről", amin mindig azok értendők, akik a hatalomnak valamilyen okból nem tetszenek! Hogy mily kevés értelme van e szólamoknak, ez abból is látszik, hogy a hercegprimást a hivatalos sajtó most lépten-nyomon nagy hazafinak, csodálatos személyiségnek stb. titulálja. Mintha bizony a hercegprimás valaha is hitet tett volna valamiféle szocializmus mellett!

Összefoglalóan: mindanivalóm az, hogy magatartásunkat a valós helyzetnek megfelelően kell kialakitanunk, igazi kompromisszumokra kell törekednünk, amely össze kapcsolja a polgárjogi engedetlenséget a mérséklettel, a követelések megfontoltságát a hajthatatlansággal.

Egy utolsó kérdés, amelyre válaszolni szeretnék: mire épithetünk egy olyan földrajzi helyzetben, amelyben az égvilágon senkire sem számithatunk? A mi perspektivánk nyilvánvalóan nem a csehszlovák 1968, ahol a pártapparátus volt a változások motorja, sem a magyar 1956, ahol összeomlottak a fennálló politikai struktúrák. Lesz-e elég bátorságunk, egyszersmind türelmünk és mérsékletünk? Képesek leszünk-e tartósan ellenállni a hatalomnak, amely valószinüleg a jövőben is olyan lesz, mint amilyen addig volt?

Ha mehfelelő példát keresek az előttünk álló feladatokra, akkor Spanyolországot emliteném: ime egy társadalom, amely hála a hatalom és az ellenzék érzékenyebb elemeinek, valamint a közöttük kialakult összjátéknak, kiutat talált egy gyalázatos diktaturából a demokrácia felé. Elismerem, hogy vannak különbségek, például földrajziak /nevetés/, a példa mégis megfontolást érdemel.

Amit elértünk, olyan rendkivüli, hogy okvetlenül meg kell őrizni, akár lényeges kompromisszumok árán is. De vigyázat: kompromisszumról beszélek és nem kapitulációról. Gdansk kompromisszum volt, de intézményesitette a kormányzottak és kormányzók közötti párbeszédet. Brzozowski irta valahol: "tanuljuk meg kimondani, amit tenni merészeltünk". Befejezésül hadd huzzam alá mégegyszer, hogy az igazság nyelvét kell beszélnünk. A nyelvezet az a terület, ahol nem szabad engedményt tenni, aho a kompromisszum hitelünket kockáztatja. Ne féljünk kimondani, hogy a kompromisszum csak kompromisszum és nem Történelem, hogy a kapituláció kapituláció és nem egyezmény, hogy a külföldi beavatkozástól való félelem nem nevezhető a szomszéd ország iránti testvéri szeretetnek. Végezetül kedvenc irómat, Orwellt idézem: "Ne áltassátok magatokat azzal, hogy aki éveken át a szovjet propaganda, vagy bármilyen más propaganda alázatos szolgája volt, később visszanyerheti szellemi tisztességét. Aki prostituálta magát, prostituált marad."

/Hatalmas ovációval fogadott előadása után Michnik a hallgatóság számos kérdésére válaszolt. Ezek közül idézzük a fontosabbakat:/

- Miért válik a K.O.R.[7] egyre kritikusabbá az egyházat illetően, miért birálja Wyszynski biborost?

- Először is nincs tudomásom ezekről a kritikákról. Ha ez a kérdés a TRYBUNA LUDU cikkeire épül, akkor megmondom világosan: a TRybuna Ludu hazudik. Tudom, hogy ezt nehéz elhinni, de én is csak dörzsöltem a szememet, amikor ugyanebben a cikkben azt olvastam, hogy a K.O.R.-t 1975-ben alapitották Genfben... Mármost a kérdésre visszatérve: a K.O.R. semmiféle nyilatkozatot nem tett az egyházat illetően. S még ha mozgalmunk katolikus résztvevőinek lettek volna is ellenérzéseik, a K.O.R. laikus szárnya visszatartotta volna őket. Változatlanul támogatjuk a hercegprimás körül kialakult irányzatot. Véleményem szerint a hercegprimás jól teszi, hogy együttmüködik a kormányzattal. Az kétségtelen, hogy mindig nagyon óvatos volt és nagy felelősséggel számot vetett a kivülről fenyegető veszedelemmel. Ebből a szempontból teljesen azonositom magam vele. Más kérdés, hogy mi kell gondolni augusztusi szentbeszédéről, amelyet egyébként a televizió meg is csonkitott. A K.O.R. egyetlen tagja sem foglal állást ezügyben; aki az ellenkezőjét mondja, egyszerüen hazudi De nem akarok kisiklani a válaszadás elől. Bevallom tehát, hogy nem nagyon kedveltem azt a bizonyos szentbeszédet. Azt hiszem hogy tévedés volt, hogy a hercegprimást rászedték, s hogy felhivását a közönség nagy része értetlenül fogadta. De nevetsége volna a püspöki kar és a hercegprimás elvi álláspontját erre a egy szerencsétlen beszédre korlátozni.

6. Századeleji lengyel iró és filozófus.

7. Az 1976. évi munkásvédelmi bizottságból alakitott ellenzéki összekötő szerv. Teljes neve: Társadalmi Önvédelmi Bizottság.

- Miért nevezte a kommunisták által véghezvitt reformokat karikaturának?

- Ha a termelőeszközök társadalmasitásának cimén állami tulajdonba veszik a nyomdákat, s ezzel véget vetnek a sajtószabadságnak, ha földreform cimán a földet erőszakosan kollektivizálják, akkor azt hiszem jogos karikaturáról beszélni. Ha a közoktatás demokratizálása jegyében olyan oktatási szellemet honositanak meg, amelynek semmi köze a nemzeti kulturához, akkor az nem népoktatás, hanem annak torzképe.

- Hogy vélekedik Ön Moczulski[10] "Forradalom forradalom nélkül" cimen megjelent kiadványáról?

- Nem vagyok hajlandó válaszolni erre a kérdésre, amig Moczulskit börtönben tartják. /Taps./

- Lech Walesa azt mondotta, hogy a Szolidaritás szakszervezet apolitikus mozgalom. Nem gondolja, hogy ez illuzió? Hogy a mai Lengyelországban mindennek politikai jelentősége van?

- Teljesen egyetértek a kérdezővel, de az is igaz, hogy a "politikai" szónak sokféle értelme van. Én is azt gondolom, hogy tisztán apolitikus magatartás lehetetlen, s hogy mondjuk egy olyan dolog, mint a nemzeti jövedelem elosztása, politikai kérdés. Mindamellett Walesának igaza van, amikor azt mondja, hogy a Szolidaritás szakszervezet nem politikai abban az értelemben, hogy nem törekszik az államhatalom megszerzésére.

- Beszédében olyan gipszkötéshez hasonlitotta a hatalmat, amely kényelmetlen ugyan, de nélkülözhetetlen. Meg tudná ezt bővebben magyarázni?

- Mi az, amivel nem ért egyet? Azzal, hogy kényelmetlen, vagy azzal, hogy nélkülözhetetlen? Én szerintem azért kényelmetlen, mert szivem szerint inkább hajlanék a demokratikus választásokra; a párt vezető szerepe nem ihletett meg. Nélkülözhetetlennek meg azért mondom, mert ugy vélem, hogy a mai nemzetközi helyzetben a Szovjetunió nem türné el a kommunisták eltávolitását a hatalomból. Ha füreszelni kezdjük azt az ágat, amelyen a párt fészkel, azt az ágat vágjuk le, amelyen mi magunk is ülünk. Akár tetszik, akár nem, ez a mai helyzet dialektikája.

- Ön valahol azt irta, hogy hisz a demokratikus szocializmus jövőjében. Tudna erről bővebbet mondani?

- Ezzel itt most egy uj területre lépünk. Szivesebben beszélnék a kérdésről egy más alkalommal. Gátlásaim abból fakadnak, hogy amikor a párt ujságirói szocializmus-ellenesnek neveznek, izlésem tiltja, hogy elkezdjek szabadkozni: de kérem, én a demokratikus szocializmus hive vagyok! Mindamellett igaz, hogy a hozzám legközelebb álló értékrendszer az a hagyomány, amelyet a Lengyel Szocialista Párt képviselt, nevezetesen Abramowski, Prochnik és Ossowki irásaiban. De ha én szocialista vagyok és a Trybuna Ludu ujságirói is szocialistának mondják magukat, akkor tudják mit? Átengedem nekik az elsőbbséget. /Nevetés és taps./

10. Leszek Moczulski a K.O.R.-ral párhuzamos, sőt rivális nemzeti ellenzéki mozgalom egyik vezetője.

Ádám Michnik

DerSpiegel 1981. VIII. 1o.

A szövetségesek előkelőségei is halandóak

Lengyelország már nem a nyolc év óta emlegetett ellátási nehézségekkel küszködik. Lengyelország éhséglázadások előtt áll.

Ezért a teljes felelősség a kormányzatot terheli. Híresztelések keringenek arról is, hogy a lakosságot szándékosan ki akarják éheztetni. Hogy mi az igazság azt senki se tudja. De a kormányzatnak se hisz senki: "Mindig is hazudtak, miért éppen most mondanának igazat?" - ezt a véleményt hallani mindenütt.

Elkerülhetetlen az alapellátási cikkek árának felemelése. A Szolidaritás a hozzájárulást átfogó reformprogramhoz köti. De a kormányzat egy évig csak ennek a problémának a hárításával fáradozott. Általános az a meggyőződés, hogy egy ilyen reform csak az átfogó hatáskörön alapuló regionális és üzemi munkásigazgatás bázisán kialakuló mozgalom eredménye lehet. A hatalmi apparátus joggal tartja ezt a mozgalmat a pártnomenklatura /az igazgatók kijelölési joga/ elleni támadásnak, de teljesen alaptalanul az államhatalom átvételére történő kisérletnek is tekinti ezt a kezdeményezést. A szakszervezettől azt követeli a lakosság, hogy határozottabban és hatásosabban tárgyaljon mint eddig. Valamennyi tiltakozó követelés kivülről érkezik, nem a Szolidaritás regionális bizottságaitól. Az államhatalom mégis azzal - a létező szocializmusban is bevett - metódussal próbálkozik, hogy a radikális és mérsékelt Szolidaritás aktivisták különválasztásával megossza ezt a független társadalmi mozgalmat.

Ez a törekvés veszélyes, hisz a radikális elemek kiszorítása a szakszervezetből könnyen annak a társadalmi mérsékletnek a végét jelenthetné, amelyet egy év óta az egész világ csodál. Arra is gondolni kell, hogy ez a fegyelem eddig is áldozatokkal járt.

A párt és a kormányzat hatalmi apparátusa nem rendelkezik a szakszervezethez hasonló egységgel és nincs is jele annak, hogy a közeljövőben meg tudná valósitani ezt az egységet. A juliusi pártkongresszus egyáltalán nem szüntette meg a párton belüli véleménykülönbségeket és a frakciókat se likvidálták. A párt megosztott maradt: az egyik oldalon a reakciós katowicei fórum és a soviniszta Grünwald szervezet hivei, a másikon a központi utasitásoktól független, egymásközötti horizontális megállapodásoknak a területi pártszervezetekben működő aktivistái. Aztán ott vannak még a személyi ellentétek - megosztott pártvezetés kormányozza Lengyelországot.

A konfliktusok békés megoldása eddig azokra a kisérletekre korlátozódott, mely Walesa szakszervezeti vezetővel és legközelebbi munkatársaival való kiegyezésre irányul. Ám Lech Walesa vitathatatlan tekintélye hosszabb távon nem válhat a kiegyezés egyedüli bázisává. Ennek a tekintélynek is vannak korlátai. A Walesával és tanácsadóival kötött megállapodások semmiképpen nem lehetnek egy társadalmi szerződés tartós elemei.

Szükség van az üzemi és regionális önigazgatás, a parlament valamint a tömegkommunikáció és a cenzura széleskörü reformjára. A Szolidaritás részéről e reformok alapja annak reális számbavétele, ami megvalósitható. Ennek a realizmusnak sem szabad azonban megfeledkeznie arról, hogy minden kompro-

nisszum az erőviszonyok függvénye, és egyetlen uralkodó se adta fel önként a privilégiumait. Csak olyan szakszervezeti politika lehet a megegyezések biztos alapja, mely következetes és az erőre épit.

A szakszervezet akkor fog kielégitő megegyezést létrehozni, ha a hatalmi apparátus is és a szövetségesek is megtalálják számitásaikat e kompromisszumban. Hobbes a Leviathánban megállapitotta: "A kard nélküli megállapodás nem szerencsés." - és igaza volt. Nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy mindaz, ami ezidáig történt, országunk szövetségesei számára mindeddig teljességgel elképzelhetetlen és elfogadhatatlan volt. Nem utolsósorban a pártban bekövetkezett változások: igy a pártkongresszus pluralisztikus vitái, a viszonylag szabad küldött- és központi bizottsági tag választás - mindez szemben áll az uralmon levő pártok klasszikus modelljével, mindez kihivás a pártapparátus számára.

Az uralkodó kaszt legelemibb privilégiumait sérti a pártfunkcionáriusokkal - privát villáik miatt való - leszámolás. Ilyenfajta leszámolások eddig csak a legfelsőbb pártvezetés utasitására történhettek. Giereknek, Jaroszewicznek és számos más csucsfunkcionáriusoknak a kizárása a szövetséges funkcionáriusok számára politikai halandóságukra való brutális figyelmeztetés volt.

Mindez a kelet-európai kommunista hatalmi elitekben csak a lengyel kisérlet elleni ellenszenvet erősitheti. Döntő szerepet játszik a Szolidaritás létezése; a szervezett tömegmozgalom állandó jelenléte a politikai szinpadon számunkra az ellenforradalom bizonyitéka. A multban is az volt és a jövőben is a feszültségek állandó forrása marad ez - efelől nem lehetnek senkinek illuziói Lengyelországban. Lengyelország egyetlen esélye az, hogy világossá teheti a szövetségesei számára: az egy évvel ezelőtti helyzethez való visszatérés csak erőszak alkalmazásával lenne lehetséges, ez pedig európai méretü megrázkódtatással járna.